

Катерина
МИРЧЕВСКА
Љубица
ЈАНЧЕВА

Институт за
национална
историја – Скопје

ПОЛСКАТА ПОМОШ ВО ОБНОВАТА И ИЗГРАДБАТА НА СКОПЈЕ ПО ЗЕМЈОТРЕСОТ ОД 1963 ГОДИНА

Во хрониките на Скупи, односно Скопје, по 518 и 1555 година од новата ера, 26 јули 1963 година е забележан како датум на последната катастрофа на овој стар град настаната како резултат на разорната сила на природата. Овој датум претставува гранична линија, всушност крај на старото Скопје, кое од еден типичен балкански конгломерат создаден како резултат на повеќевековното повеќерелигиозно и мултиетничко влијание, во годините по Втората светска војна забележува мошне брзо темпо на сестран политички, економско-социјален, индустриски, културен развој. Како административен и политички центар на Народна, а потоа Социјалистичка Република Македонија (НРМ/СРМ), една од шесте републики на федерална Југославија, во дведесетинскиот слободен развој Скопје го доби епитетот „најамбициозен град на Европа во кој, како во ниту еден друг град, не се имало помалку а да се сакало повеќе, не се почнало со пониско и да се стаса толку високо за толку кратко време“.¹ Како републички центар и трет по големина град во тогашна Југославија, во него биле сконцентрирани најголемиот дел од индустриските и стопанските капацитети, градежништвото, сообраќајот, трговијата, занаетчиството, угостителството. Со континуираното зголемување на бројот на неговите жители и отворањето на големиот број образовни и културни институции, Скопје

¹ Александар Матковски, *Хроника за земјотресот во Скопје (26 јули 1963)* (Скопје: Култура, 1964), 27.

истовремено стекнало статус и на водечки образовен и културен центар.

Ваквото темпо на развиток било нарушено со земјотресот, кој во раните утрински часови на 26 јули 1963 година до темели го разурнал градот. Билансот од оваа природна катастрофа изнесувал повеќе од 1000 мртви, над 3500 повредени и огромна материјална штета, која изразена во проценти изнесувала 85 проценти од вкупниот станбен, стопански, културен потенцијал.²

Обновата на Скопје започнала веднаш по земјотресот и во неа се вклучиле сите југословенски републики, како и 82 земји од светот, кои на градот му понудиле несебична материјална и морална помош.³ Крајниот резултат била изградбата на „ново Скопје“, но овој пат како град на солидарноста на народите на Југославија и големиот број земји во светот. Уште истиот ден, во Скопје започнала да пристигнува огромна помош.

Во првиот период по земјотресот, приоритетна била медицинската помош и помошта во расчистувањето на урнатините во градот. Република Полска се вброила во редот на земјите кои непосредно по земјотресот ја понудиле својата помош во лекови, материјални средства и во луѓе. Волоѓимјеж Пјанка, лектор за полски јазик на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје, непосредно по земјотресот допатувал во Полска и ги известил соодветните институции за приоритетната помош што му била неопходна на градот. Во врска со овој настан, Пјанка се сеќава на следното: „Јас бев прв човек, Полјак, кој од Скопје со авион допатува во Полска. Се јавив со извештаи во нашето Министерство за високо образование и по неколку дена бев повикан во Министерството за надворешни работи, бидејќи во Полска не се знаеше каква помош ѝ е потребна на Македонија. Разговарав со директорот на одделението за Европа и му укажав на тоа што е во прв ред најважно - испраќање помош која е потребна веднаш, кебиња и слично, но и монтажни бараки“.⁴

Веќе наредниот ден по земјотресот, на 28 јули, од Полска пристигнал и првиот авион со 7483 единици, или вкупно 8 тони

² *Скопје 1963-1973* (Скопје: Собрание на град Скопје, 1973).

³ *Скопје 1963-1983* (Скопје: Собрание на град Скопје, 1983), 230-231.

⁴ Волоѓимјеж Пјанка бил првиот лектор за полски јазик на скопскиот универзитет и ја извршувал оваа должност во периодот од 1959 до 1967 година, *Народна волја*, бр. 2050, пристапено на 25 април, 2012, <http://www.makedonika.org>.

крвна плазма,⁵ додека до крајот на август била евидентирана и пристигната помош од 3 пакети, или 22 килограми облека и обувки.⁶

На 1 август Секретаријатот за здравство при Извршниот совет и Сојузниот одбор за помош на Скопје добиле известување дека од Полска поаѓа уште еден авион со помош во хируршки помагала,⁷ во лекови и санитарски материјал.⁸ Следниот ден бил испратен и трет авион со хируршки инструменти, ќебиња, облека и друга помош во вредност од 2 300 000 злоти.⁹

Во истиот период со воз во Скопје пристигнала група од 17 полски лекари заедно со еден вагон натоварен со помош во санитарски материјал¹⁰ и цела композиција составена од 55 вагони со шатори, ќебиња, постелнина, облека и храна.¹¹ Оваа голема пратка вклучувала 480 тони прехранбени продукти, 13 000 комплети постелнина, 20 000 парчиња долна облека, 3 000 ќебиња, 600 шатори, 500 комплети за бебиња и друга облека, во вредност од 11 000 000 злоти.¹²

Освен тоа, полската влада, во рамките на големите напори за решавање на сериозниот проблем со обездоменото население, изразила подготвеност за мошне кусо време (во период од шест недели) да донира монтажни куќи и бараки во кои би биле сместени по неколку семејства, како и соодветна механизација за рециклирање на градежниот шут во градежен материјал.¹³ Документацијата за монтажните објекти и ангажирањето стручни лица за реализирање на нивното подигнување се понудил да ја подготви првиот потпретседател на Варшава, Пихолски,¹⁴ додека управата на градот донела решение сите нејзини членови да издвојат по 15% од своите месечни примања, во вкупен износ од 1545 американски долари, како помош за Скопје.¹⁵ Истовремено, во Варшава било формирано

⁵ Државен Архив на Република Македонија (понатаму ДАРМ), Одделение Скопје: фонд. 6. 235.1.1/1-678.

⁶ ДАРМ, Одделение Скопје, 6.235.2.1/1-955.

⁷ Ibid., 80.

⁸ Ibidem.

⁹ *Нова Македонија* (Скопје: 2 август 1963), 8.

¹⁰ ДАРМ, Одделение Скопје, 6.235.2.1/332-333.

¹¹ Ibid., 441.

¹² *Нова Македонија* (Скопје: 5 август 1963), 2.

¹³ ДАРМ, Одделение Скопје, 6.235.2.1/858.

¹⁴ Ibid., 606.

¹⁵ Ibidem, 853.

и посебно Проектантско биро за потребите на Скопје.¹⁶ Вкупната помош на полската влада во периодот јули-октомври 1963 година достигнала вредност од 444 209 248 динари, или 1 188 750 динари во финансиски средства, 406 780 498 во материјали и 36 240 000 динари во медикаменти.¹⁷

Во хуманитарната акција се вклучиле и граѓаните на Полска, кои до крајот на септември 1963 година собрале 6 000 000 злоти наменети за изградба на средно хемиско училиште, како помош од оваа држава за Скопје, додека студентите на Вроцлавскиот универзитет собрале 60 000 злоти наменети за набавка на ќебиња.¹⁸ Кон оваа иницијатива се приклучиле и Македонците од егејскиот дел на Македонија, кои по Граѓанската војна во Грција биле згрижени во градот Легница. На прославата по повод 60-годишнината од Илинденското востание тие собрале парични средства во износ од 18 000 злоти, односно 450 000 динари, кои преку полската организација на Црвениот крст ги испратиле како помош за Скопје. Во рамките на нивната помош била спроведена и крводарителска акција во која се вклучиле голем број лица, а била поведена и иницијатива за формирање работна бригада со која би дале свој придонес во расчистувањето на урнатините.¹⁹

Во истиот период од Полска биле испратени и 2 000 тони цемент, 26 000 м² прозорско стакло, 28 000 м² покривна хартија и друг материјал.²⁰

Покрај помошта во храна, облека и лекови, полската влада изразила подготвеност да партиципира и со стручни лица во утврдувањето на новите архитектонските решенија за идниот лик на Скопје. Веќе на 6 септември 1963 година, во еднонеделна посета на Скопје допатувала група полски инженери предводени од Адолф Циборовски, инженер-архитект при Министерството за градежништво и главен архитект на урбанистичкиот план за обнова на стариот дел на Варшава. Овие полски стручњаци, со искуство стекнато од обновата на полската престолнина која била до темел разурната во Втората светска војна, требало да се вклучат во изработката на новиот урбанистички план на Скопје.²¹

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ ДАРМ, Одделение Скопје, 6.235.9.1/1-243.

¹⁸ *Нова Македонија* (Скопје: 29 септември 1963), 2.

¹⁹ ДАРМ, Одделение Скопје, 6.235.9.1.

²⁰ *Нова Македонија* (Скопје: 29 септември 1963), 2.

²¹ *Нова Македонија* (Скопје: 7 септември 1963), 2.

Големото искуство на Циборовски ќе биде одлучувачко за тоа тој да биде назначен за раководител на специјалната програма на Организацијата на обединетите нации за обнова на Скопје (1964-1967). Планирањето и реконструкцијата на Скопје претставува едно од клучните достигнувања во неговата кариера, кое резултира со создавањето на еден од ретките градови во светот изграден повторно во согласност со критериумите обусловени од опасностите што со себе ги носи оваа природна стихија.²² Своевиден придонес во овој поглед имала и полската варијанта на просторно-урбанистичката концепција на новиот урбанистички план на Скопје реализирана под негово раководство од страна на Урбанистичко-проектантското биро на Варшава една година по посетата на полските архитекти на Скопје по земјотресот и прифатена од ООН.²³

Во новиот лик на Скопје, оној дел од помошта на Република Полска што и ден-денес останува како препознатливост за градот се полските куќи во населбата Тафталице, Музејот на современа уметност на Кале и средното хемиско училиште „Марија Кири-Склодовска“.

Најавената донација во монтажни објекти, потврдена и со изјавата на Циборовски за време на престојот на полските архитекти во Скопје во септември 1963 година,²⁴ полската влада ја реализирала во почетокот на следната година. Станува збор за 30 монтажни куќи, со по два стана, еднособни и двособни, или вкупно 60 стана, чија изградба траела 4 месеци во периодот од октомври 1963 до февруари 1964 година.²⁵ За изведување на стручните работи, во средината на октомври 1963 година во Скопје пристигнала и екипа од 27 полски инженери и техничари раководени од

²² James Lewis, “Some precedents for post-earthquake reconstruction: A bibliography of the work of Adolf Ciborowski”, пристапено на 18 април, 2012, <http://www.radixonline.org>.

²³ Станува збор за архитектите Станислав Јанковски, Јануш Вилски, Олжерд Кажински, Кажемир Маржевски, Марија Нијемцик, Јануш Цјерпински, Станислав Фурман, Богдан Випорек, Станислав Прониевски, Збигњев Галперин, Богдан Јастебски и Зигмунд Пиоро, Slawomir Gzell, *Interenational achievements of polish urban planning*, 24, пристапено на 15 мај, 2012, <http://www.kaiu.pan.pl>.

²⁴ *Нова Македонија* (Скопје: 14 септември 1963), 2.

²⁵ ДАРМ, Одделение Скопје, 6.235.4.1/8.

инженерот Вирски, со задача да извршуваат стручен надзор на градежните работи реализирани од претпријатието „Бетон“.²⁶

Во дневно-информативниот билтен „Скопје“ – југословенски оперативен билтен за обновата и изградбата, за полската екипа е забележано следното: „...треба да се забележат напорите вложени од полските стручњаци работејќи уште од самиот почеток и по 12 часа дневно, а често и во неделите и тоа во зимските месеци ноември-февруари. Со доаѓањето во Скопје, екипата беше сместена во полски шатори покрај градилиштето, а потоа и во објектите каде остана до крајот на работите.... Полските стручњаци се необично задоволни што можеа да пружат конкретна помош на Скопје. Инженер Кенцевски ја потенцираше добрата соработка и помошта која ја добиваа од сите заинтересирани органи“.²⁷ Во поглед на условите за живот, поконкретно за снабдувањето е наведено следното: „И покрај импровизираниот живот, екипата имаше организирана служба за снабдување со прехранбени артикли и ја подготвуваше храната во своја, полска кујна, со што си создаде поподносливи услови за живот“.²⁸

На 21 февруари 1964 година, во присуство на полскиот амбасадор во Југославија, Александар Малецки, и на видни претставници од политичкиот живот на СРМ, на свечен начин била предадена во употреба полската населба во Скопје.²⁹

Република Полска имала голем придонес и во реализацијата на решението на градското собрание, донесено на 11 февруари 1964 година, за основање на Музејот на современа уметност во Скопје (МСУ).³⁰ Најголема заслуга за неговата денешна локација на скопското Кале му припаѓа на Циборовски, на чие инсистирање првично предложената локација во строгиот центар на градот била изменета со постојната. Ваквиот избор бил мотивиран од урбанистичкиот план за Калето замислено да се уреди како комплексен парк-музеј, во кој МСУ ќе доминира над градската панорама како средиштен споменик и симбол на светската солидарност во обно-

²⁶ Ibid., 9.

²⁷ Ibidem, 9-10.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, 12.

³⁰ Борис Петковски, *Музеј на современата уметност-Скопје (1964-1976)* (Скопје: МСУ, 2001), 31.

вата на Скопје.³¹ Адолф Циборовски се заложил во изработката на проектот за зградата на МСУ да се вклучи и Владата на Р Полска, која одлучила овој проект да биде нејзина донација. За таа цел, во 1966 година бил распишан и конкурс на кој од 89-те пријавени проекти, бил избран проектот на архитектите Јержи Мокшински, Евгениуш Вјежбитски и Вацлав Клишевски.³²

Музејот бил изграден во периодот април 1969 – ноември 1970 година и денес во него се наоѓа импозантна збирка на уметнички дела добиени како подарок за градот од ликовните уметници од целиот свет во деновите по земјотресот, од што, всушност, и ја поттикнало идејата за формирање на овој музеј.³³ Меѓу нив се наоѓа и уметничко дело на познатиот полски сликар Хенрик Стажевски.

Во истиот период била реализирана и најавената помош за изградба на средно хемиско училиште во Скопје. Полското Министерство за градежништво, на 29. 8. 1966 година го одобрило работниот проект за изградба на училиштето подготвен од Здружението за градба „Варшава“.³⁴ Проектантскиот тим го сочинувале инженерите Јан Зданович (архитект), Буза, Ј. Капчински и Р. Слусарски. Изградбата на објектот била завршена во 1969 година, по што Собранието на град Скопје на својата 5. седница, одржана на 18. 9. 1969 година, го донело Решението број 25565/1 за основање на Хемискиот училиштен центар „Марија Кири-Склодовска“.³⁵ Наставата во новоизградената зграда, донација од Република Полска, започнала на 6 октомври 1969 година.³⁶

Освен материјалната и урбанистичката помош, во годините по земјотресот Скопје било посетено и од видни личности од општествено-политичкиот и од културниот живот на Полска, што во многу придонело за зацврстување на пријателството и на соработката меѓу двете земји, кои се негуваат и денес.

³¹ Пристапено на 4 мај 2012, <http://msuskopje.org.mk>.

³² Ibid.

³³ Петковски, *Музеј*, 25-27.

³⁴ *40 години средно училиште на град Скопје „Марија Кири-Склодовска“ 1969-2009* (Скопје: 2009), 7.

³⁵ *Службен гласник на град Скопје*, 14/1969, (Скопје: 1969).

³⁶ *40 години средно училиште*, 6.

Катерина МИРЧЕВСКА
Љубица ЈАНЧЕВА

POLISH AID IN REBUILDING AND CONSTRUCTION OF SKOPJE AFTER THE EARTHQUAKE IN 1963

- s u m m a r y -

Republic of Poland was among the first countries who engaged in remedying the consequences of the devastating earthquake, which hit Skopje on 26 of July, 1963.

Polish aid began to arrive shortly after the earthquake, and it consisted of drugs, medical material, surgical instruments, food, clothing, footwear, bedding, tents.

Beside material assistance, a considerable amount of financial funds collected as a sign of solidarity of the citizens of Warsaw, the students from Wrocław University and the Macedonians from Aegean Macedonia, placed in the city of Legnica after the Civil War in Greece, also arrived from this country.

Polish experts were involved in clearing the rubble, remedying the damaged facilities and the preparation of a new urban plan of Skopje. The famous Polish architect Adolf Ciborowski, who was appointed as head of the special program of the United Nations for rebuilding Skopje, had particular contribution in this regard. Moreover, under his leadership, urban design department of Warsaw has prepared and Polish variant of the new urban plan of Skopje.

Material and urban assistance offered in the aftermath of the earthquake left a lasting mark of the City. Polish-Macedonian relations which continued for years and decades later, have helped to develop and strengthen friendship and cooperation between the two countries in various fields.